

**ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ**

SAYI:16

SAMSUN 2003

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

SAYI:16 SAMSUN 2003

Sahibi:

İlâhiyat Fakültesi Adına:
Prof. Dr. Osman ZÜMRÜT

Mesul Müdürü:

Yrd. Doç. Dr. İsrail BALCI

Yazı İşleri Müdürü:

Doç.Dr. Yavuz ÜNAL

Yayın Kurulu:

Prof. Dr. Osman ZÜMRÜT, Prof. Dr. Mehmet DAĞ
Doç. Dr. Şinasi GÜNDÜZ, Doç. Dr. Mevlüt KAYA

Kapak Tasarımı

Dizgi ve Mizanpaj

Arş. Gör. Hasan ATSIZ

Baskı:

Ceylan Ofset 431 14 44

ÜRDÜN MÜFREDAT PROGRAMLARINDA OSMANLI TÜRKLERİ

Prof. Dr. Muhammet Ahmet AMÂYİRA**
Çev.: Arş.Gör. Metin YILMAZ***

Önsöz

Türklerin değişik platformlarda Araplar arasında sıkça tartışmaya konu olması şaşırtıcı değildir. Türk tarihi, İslam davetinin Asya, Avrupa, Afrika topraklarına yayıldığı dönemlerdeki ilk fetih günlerinden başlayan genişçe

* Orijinal ismi “el-Etrakü'l-Osmanî fi'l-Menâhici'l-Ürdüniyye” olan makale, halen Ürdün Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı bölümünde öğretim üyeliği yapan, yazarın ağabeyi Prof. Dr. İsmail Ahmet Amâyira tarafından elde edilebilen makalelerinin bir araya toplandığı “Buhûs fi'l-Luğa ve't-Terbiye” isimli kitaptan alınmıştır. Ayrıca bu makale, “Mecelletü'd-Dirâsetü'l-İslâmiyye, El-Câmiatü'l-İslâmiyyetü'l-'Alemiyye” İslamâbad, 1990, sayı: 1 cilt. 25 s.61-96'da yayınlanmıştır. Makalenin orta doğu ve kuzey Afrika Arap ülkelerinden bir çoğunu kapsayan içerisine alacak şekilde incelemeye aldığımız “*Arap Ülkeleri Ortaöğretim Ders Programlarında Türk Tarihi*” başlıklı geniş çaplı çalışmamıza basamak ve örneklik teşkil etmesi açısından önemli bir işlevi yerine getirdiğini düşünmekteyiz.

** 1951'de Filistin'in Eriha şehrinde dünyaya gelen yazar, daha sonra ailesiyle birlikte Ürdün'e geçerek ilk ve yüksek öğrenimini Amman'da tamamlamıştır. Ürdün Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun olarak aynı yıl Hartum'da yabancı öğrencilere Arapça dersi okutmuştur. 1979 yılında Doktora çalışmaları için Amerikan Indiana Üniversitesine gönderilmiş ve doktora çalışmalarını tamamlayarak 1984 yılında Ürdün Yermük Üniversitesine öğretim üyesi olarak dönmüştür. 1990 yılında Virjinya Üniversitesi Arap Dili Bölümüne müdür olarak tayin edilmiş ve tekrar Amerika Birleşik Devletlerine dönmüştür. Ağabeyi İsmail Ahmet Amâyiradan (görüşmemiz sonucu) edindiğimiz bilgiye göre, Amerika dönüşü İstanbul üzerinde iken rahatsızlanmış ve uçak Adana'ya zorunlu iniş yapmak zorunda kalmıştır. Adana'da hastaneye kaldırılan Amâyira kalbine yenik düşmüş 12.6.1999 tarihinde 48 yaşında iken ebedi hayata geçmiştir.

*** Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi Araştırma Görevlisi
(tahaeymen@hotmail.com)

bir dönemi kapsamaktadır. Keza, Türkler, Abbasi iktidarında önemli mevki-
lere yükselmiş ve Halife Mutasım'ın sarayında üst makamlara getirilmişler-
dir. Bu tarihsel süreç, Türklerin İslam hilafetini uhdelere almalârina kadar
ulaşmıştır. Sonrasında Türkler batıya yönelerek Avrupalıları topraklarından
sürmüşler ve Avrupa'nın nüfuzunun genişlemesine mani olmuşlardır.

İslam Tarihi boyunca Türklerin yer aldığı bu geniş zaman dilimi, yal-
nızca fetihler, düşmana mukavemet ve İslam ülkelerinin muhafazası gibi
olaylardan ibaret olmayıp, aynı zamanda, her hangi bir tarihi anlatımda ol-
duğu gibi, düşünürler ve tarihçiler arasında tartışmalı yönleri olan uygulama-
lara da sahne olmuştur.

Ürdün ders programlarının Osmanlı Türklerine ve tarihlerine bakış açı-
larındaki çeşitlilik daha ötesi tenakuz, problemleri körüklemiştir. Bir bakış
açısı; Osmanlıyı Müslüman, İslam sancağının taşıyıcısı, Hıristiyanlığın en
önemli merkezi olan sahabe ve tabiunun fethetme imkanı bulamadığı İstan-
bul'u fetheden, İslam bayrağını Avrupa'nın kalbi Viyana'ya kadar taşıyan
fatih edasıyla görmektedir. Türklerin olumlu yönleri, şöhretli Abdülhamit'in
Filistin konusunda takındığı tavırla devam etmiştir. O dönem içerisinde Av-
rupa'nın tüm süper güçlerinin desteklediği, Siyonist akımların gözdağı ve
teşviklerine rağmen, Filistin toprağının şahsi mülkü olmadığını aksine tüm-
metin malı olduğunu ifade etmiştir.¹

Diğer bir bakış açısı da, Arap ve Türk taraflarına milliyetçi-laik bakış
açısıdır ki, bu dönemi insan hakları eşitlik ve güven ilkeleri açısından aykırı
bir dönem olarak görmektedir. Milliyetçi-laik bakış açısına göre, bu dönem
din ayrımının hakim olduğu karanlık bir zaman dilimidir. Milliyetçi görüşün
kolay kavranır bir ölçütü bulunmayıp, bir çok farklı unsuru içerisinde barın-
dırmaktadır. Kimi yazarlar dine insanlığa ait kültürel olgu olarak yer verirler.
Kimileri ise, sosyalizme ya da batı tarzı demokrasiye yönelme türünden çağ-
daş ideolojik kavramlarla görüşlerine çeşni katarlar.yönelme gibi ideolojik
anlayışlarıyla şekillenirler. Tüm bu fikri ve ideolojik tedahüller, genel ola-
rak tarih, özel olarak ise yeni Arap tarihinin yeniden yazımına dönme talep-
lerinin seslendirilmesine yol açmış ve açmaktadır. Bu ihtilafli konuların,
okul kitaplarını anormal koşullarla karşı karşıya bıraktığı açıktır. Öğrencinin

¹ **Çev. Notu:** Filistin-İsrail çatışmasının Arap dünyasındaki menfi yansımaları ve sorunu çözümlenecek herhangi bir etkin gücün rol oynamaması, müşahade ettiğimiz kadarıyla tarihsel bağlamda, Kudüs'ün fethini gerçekleştiren Selahaddin Eyyûbi ve tüm pazarlıklara rağmen Filistin topraklarını Yahudi yerleşimine açmayan, net bir ifadeyle teklifleri reddeden II.Abdulhamit'i, bugün İsrail işgali karşısında hassasiyeti bulunan her Arap, adeta birer kahraman olarak görmektedir. Belki de Arapların, yanlış yönlendirmeye dayalı tarihsel Türk karşıtlığına rağmen, Osmanlı imajına yönelik en önemli müspet yaklaşım, Abdülhamit'in şahsiyeti etrafında dönüp durmaktadır.

karşılaştığı bilgiler, eski Yunan ve mitolojisini okurken olduğu gibi bigane kalabileceği türden değildir. Aksine toplumun önemli unsurları hakkında öğrencilerin istikametlerini tayin ve toplumsal fikri değerlerinin oluşturma çabasında bu tarihi bilgilendirmelerin doğrudan etkisi vardır.²

Araştırmanın Hedefi, Sınırları ve Metodu

Bu araştırmanın hedefi aşağıdaki soruların cevabında yatmaktadır:

a- Ürdün ders kitaplarında konu edilen Türk İmajı nedir?

b- Bu imaj ilkokuldan lise sona kadar her dönemde belirli bir düzen içerisinde mi verilmektedir?

Bu araştırma Ürdün kaynaklarındaki Türklerin imajını tüm yönleriyle gözler önüne sermektedir. Bu amacı gerçekleştirmek için araştırmacı, Arap dili ve sosyal bilimler kaynakları üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu programlar Arapça okuma, Tarih, Coğrafya, Arap Dünyası ve Filistin sorunu ile ilgili kitapları kapsamaktadır. Tüm bu kaynaklar öğrencinin yabancı ve Arap kültürüyle alakalı bilgilerinin önemli kısmını şekillendirmiştir. Ancak, bunlar dışında kalan okul kitaplarının kültürel konulardan uzak olduğu anlamına gelmez. Beşeri ilimleri içeren kitaplarda ve sayısal kitaplarda insanlık kültürü ile ilgili konular mevcuttur. Fakat, bu kitapların araştırma konusuyla bağlantısı daha az ve sınırlıdır.

Araştırma, Türklerin okul programlarındaki imajının detaylarını tahlil ederken, nitelik ve nicelik incelemelerinin metodolojik bir unsuru olarak içerik tahliline dayanmaktadır. Bu içerik tahlili, aynı zamanda değerlendirme ve bilgilendirme vasıtasıdır. İçerik tahlili, muhtevadaki bir takım belirgin yönler hakkındaki objektif ve düzenli sayısal araştırmalar vasıtasıyla muhte-

² **Çev. Notu:**Bir buçuk yıllık bir süre içerisinde yapmış olduğumuz araştırmalarda müellifin *Milliyetçi Görüş* olarak vasıflandırdığı anlayışın, ilkokul sürecinden üniversite sonuna kadar müfredat programlarında okutulan gerek tarih kitapları gerekse dolaylı olarak tarihi olaylara işaret eden diğer kaynaklarda etkin rol oynadığı ve bu çerçevede yanlış bilgilendirmelerin söz konusu olduğunu algılama imkânımız oldu. Müellifin objektif yaklaşımın yansımaları olarak aktarımlarında yumuşak ve uzlaştırmacı bir üslup kullandığı gözden kaçmamaktadır. Bu tür çalışmaların Ürdün’le sınırlı kalmayıp, Arap dünyasının tümünü kapsayacak geniş bir alan taramasına ihtiyaç olduğu açıktır. Ayrıca, kökleri ortak bir paydaya dayanan her iki kültürün, çoğunlukla zıtlıklardan daha ziyade birleştirici alt yapılarının mevcut olduğunu algılamak için, Araplara yönelik sunumlarda bulunan Türk Milli Eğitim Programlarında okutulan ders kitaplarını tetkik suretiyle karşılaştırmalı bir çalışmanın ortaya konmasının birtakım yanlışların ortadan kalkmasına hizmet edeceğini düşünmekteyiz.

vadaki gizli anlamları ve bu anlamlar arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaya çalışan bir takım metodolojik adımlardan ibarettir.³

Bu araştırmalar her hangi bir toplum ya da kültürün bir başka toplum nezdindeki imajını incelemektedir. Bunu da bu yansımanın okul kitaplarında ya da basın organlarında yer alan unsurlarını tahlil etmek suretiyle veya toplumu temsil eden gruplar ve toplumun bazı kesimleri vasıtasıyla yapmaktadır.

İçerik incelemelerinde nicelik ve nitelik olmak üzere iki ayrı boyut kullanılmaktadır. Nicelik, tek bir tabloda ve belirli grup içerisinde sınıflandırma ve tasniflemeler neticesinde sonuçlara ulaşmak maksadıyla aralarında mukayese yöntemiyle birtakım istatistiksel metotları kullanma anlamına gelmektedir.⁴

Nitelik araştırmalarına gelince, o, sayısal verilerin ve fenomenlerin iza-hına çalışır. Bu açıklamalar bazen etkenler veya sebepler ya da vazifelerin açıklanmasına yönelir. Bazen de ileri düzeyde kompleks bir biçimde çö-zümler getirdiği zaman tüm bu boyutları kapsamına alır.⁵

Bu araştırma, Ürdün eğitim sisteminde sosyal bilimler programı içeri-sinde yer alan, altı yıl ilkokul, üçer yıl ortaokul ve lise olmak üzere üç ka-demenin müfredatını içermektedir. Üçlü sistem, içinde bulunduğumuz 1988-1989'a kadar bütün önemine rağmen, eğitim alanındaki değişiklikleri dikkate almaksızın aynı şekliyle devam etmektedir.

Okul programlarında Türklerin genel durumunun merhalelere ayrılarak verilmesi, her bir merhalede bilgilerin bir araya getirilmesine, nitelik ve ni-celik açısından zıt veya uyumlu yönlerinin karşılaştırmalı olarak verilmesine imkan tanımaktadır.

Konu analizi, bu çeşit araştırmalarda kıyas ve sayımın kendisine da-yandığı en küçük unsurdur. Varlığı, yokluğu ve tekrarı inceleme sonuçları ifade edilirken açıkça belirtilir. Konu analizi inceleme maksatlarına göre farklılık arz eder. İçeriği ise, makale amacının belirlediği cümle, paragraf, konu, görünüm gibi farklı unsurlar olabilir.

Bu araştırmada yazar, çözümlenme bütünlüğü için cümle veya cümle-lerde içsel düşünceye dayanmıştır. O, Ürdün programlarındaki tarihi, eko-nomik, siyasi, sosyal, dini ve bunların dışındaki tüm sahalari, Osmanlı Türk-lerinin kitaplarda söz konusu edildiği bölümlerde incelemiştir.

³ Abdulhamit, Muhammed, *Talilü'l-Muhteva fi Buhûsü'l-İğlâm*, Cidde, 1983, s. 22

⁴ Abdulhamit, *Talilü'l-Muhteva*, s. 24.

⁵ Abdulhamit, *Talilü'l-Muhteva*, s.240-242.

Araştırmacıardan bir çoğu yaptıkları aktüel yönlü incelemelerde, içerik analizi yöntemini kullanmışlardır. Bizi doğrudan ilgilendirmemekle birlikte onlardan bir kısmına değiniyoruz. Sari,⁶ Müslim,⁷ Süleyman⁸ bunlar arasında sayılabilir. Daha sonra gelen bir kısım araştırmacılar içerik analizi yöntemini eğitim sahasındaki araştırmalarında kullanmaya yönelmişler, öğrenciler ve okul kitaplarındaki kültürel tavırları ortaya koyan bir takım araştırmalar yapmışlardır.

Eğitim programlarına uyarlanmış şekilde içerik analizini kullanan araştırmacıardan bir diğeri de, el-Leggânî'nin çalışmasıdır. "Birleşik Devletler Tarih Programlarında Arap-İsrail Çekişmesi" isimli kitapta,⁹ ilk olarak: çatışan taraflardan her biri için ders kitaplarında ayrılan bölümlerdeki dengeyi ele alıyor. İkinci olarak: çatışan taraflar için getirilen çözüm önerilerindeki objektifliğin boyutu. Üçüncü olarak : tarihi delilleri kullanmadaki denge. Dördüncü olarak: Genel açıdan Arapların, özel olarak Mısır'ın çekişme içerisindeki rolünün açıklığa kavuşturuluş şekli tartışılmaktadır.¹⁰ Genel olarak araştırmacının sonucu, İngiliz Programlarının gerçek bir şekilde problem ve gelişimini yansıtmadığı görüşünü teyit etmektedir. Yani konuyla ilgili anlatımlar, Arap-İsrail çatışmasının boyutları konusunda objektiflikten tamamen uzaktır. Bir çok açıdan çarpıtmalar devam edip gitmektedir. Bu göstermektedir ki İsrail baskısı, İngiltere'de lise düzeyindeki tarih araştırmaları üzerinde büyük ölçüde başarılı olmuştur.¹¹

Nadiye Salim "Amerika Birleşik Devletlerinde, Kamuoyu Yönelişleri, Dergiler ve Okul Kitaplarının Muhteva Analizi Açısından İsrail- Arap şahsiyeti"¹² başlıklı bir çalışma yapmıştır. Araştırması analiz incelemesi yöntemini kullanarak Amerika okullarında okutulan 58 kitabın incelemesine dayanmaktadır. Elde ettiği en önemli sonuç, İsrail'in getirdiği çözüm önerileri noktasında açık bir tarafgirlik, aksine Arap çözümünü ise gayri tabii ve o-

⁶ Sârî, Hilmi Hadar, *Sûretü'l-Arab fi Sahâfeti'l-Biritanya* , Terc. Atâ Abdülvehhâb , Beyrut, Merkezü Dirâsâtü'l-Vahdetü'l-Arabiyyetü, 1988.

⁷ Müslim, Samî, *Sûretü'l-Arabi fi Sahâfeti'l-Almanya el-İttihâdiyye*, Beyrut, Merkezü Dirâseti'l-Vahdeti'l-Arabiyyeti, Tabatü's-Sani, 1985.

⁸ Süleyman, Mihâyîl, *Sûretü'l-Arab fi 'Ukuli'l-Amrikiyyîn* , Terc. Atâ Abdülvehhâb, Beyrut, Merkezü Dirâseti'l-Vahdeti'l-Arabiyyeti, 1987.

⁹ El-Leggânî, Ahmet Hasenî, *es-Sırağü'l-Arabi'l-İsrâilî fi Menâhici'tgTârîh bi'l-Memleketi'l-Müttehide*, Kahire, Müessesetü'l-Halficü'l-Arab, 1984.

¹⁰ El-Leggânî, Ahmet Ha *es-Sırağü'l-Arabi's*.132.

¹¹ El-Leggânî, *es-Sırağü'l-Arabi's*.132.

¹² Salim, Nadiye, eş-Şahsiyyetü'l-Arabiyyetü'l-İsrailiyye min Hilal Tahlîli Mazmunu'l-Kutubu'l-Medresiyyeti ve'l-Mecellât ve İtticâhâtü'r-Ra'yi'l-Âmi fi Vilayetü'l-Müttehide, Şu'unü Arabiyyet, Sayı: 19/20, 1981.

lumsuz şekilde takdim eden bir anlayıştır. Genel olarak Araplar yaşayış biçimi olarak tamamıyla geri kalmış bir topluluk olarak tasvir edilmiştir.¹³

İyad Kazaz ise “Amerika Lise Kitaplarında Arap Aleminin İmajı”¹⁴ isimli bir çalışma yapmıştır. Ulaştığı en önemli netice, Arapların, Amerikan ders kitaplarında abartılı biçimde bedevi olarak tasvir etmiş olmasıdır. Bu kitaplar İslam medeniyetinin katkılarını görmezden gelerek, Arap-İsrail çatışmasından bahsettiklerinde, tamamen İsrail tarafını tutmaktadırlar¹⁵

Glenn Perry çalışmasında¹⁶ Amerikan lise düzeyindeki okullarda Ortadoğu konularını içeren yirmi ayrı kitabı incelemeye almıştır. Araştırmasının sonucu, bir taraftan Araplara yönelik haberlerin gelişigüzel olduğunu, diğer taraftan İsrail yanlısı bir siyasetin varlığını teyit etmiştir.

Eğitim alanında içerik analizini kullanan bu örneklerin yanında bir çok diğer diğer araştırmada mevcuttur. Önemli olmalarına rağmen tümünü zikretmeye gerek yoktur. Bu araştırmalardan bazıları, Fevzi Esmer,¹⁷ Yakup Ebû Hılva,¹⁸ Adeviyye el-Alemî,¹⁹ nin çalışmalarıdır.

Araştırmamızın asıl konusuna gelince, “Türk-Arap İlişkileri Araştırma Cemiyeti” isimli vakıf bu konuya önem vermiştir. Bu cemiyet her sene toplanarak, eski ve yeni Türk Arap ilişkilerine ışık tutacak değişik çalışmaların sunulduğu yıllık toplantılar düzenlemektedir. Cemiyet son iki toplantıdaki olayları, 1986 ve 1987 yıllarında iki ayrı kitap halinde neşretmiştir.

(Ekmelettin) İhsanoğlu 1986 daki cemiyetin ilk toplantısında “1912-1980 yılları arasında “Mısır’da Kararlaştırılmış Okul Tarih Kitaplarında Osmanlı Devleti Tarihi ve Arap Dünyasıyla İlişkilerini Okuma” başlıklı makalesini takdim etmiştir.²⁰

¹³ Salim, *eş-Şahsiyyetü'l-Arabiyye*, s.82,257.

¹⁴ Kazaz, ‘İyâd, *Sûretü'l-Vatanü'l-Arabî fî'l-Medârisi'l-Amrikiyye, el-Müstekbelü'l-Arabî*, Nisan 1981.

¹⁵ Kazaz, *Sûretü'l-Vatanü'l-Arabî*, s.28.

¹⁶ Peryy, Glenn, Treatment of the Middle East in American High School textbook, Journal of Paestina Studies. 1975, Vol. 4.

¹⁷ Esmer, Fevzi, Through the Hebrew Glass: Arab Stereotypes in Children’s Literature, London: Zed Books Ltd. 1986.

¹⁸ Ebû Hılva, Yakub, Images of the Arabs and their Confilies with Israel by American Public Secondary School Social Teacher, Ph. D. Dissertation, Stanford Universty, 1978.

¹⁹ Alemî, Adaviyye, Misconception in the Treatment of the Arab Word in Selected American textbooks for Children M.A.Thesis, Ohio State Universty. 1956.

²⁰ İhsanoğlu, Ekmelettin, Kırâetün lit’Tarîhi’d-Devleti’l- Osmaniyyeti ve ‘Alakatüha bi’l-‘Alemi’l-Arabî min Hilâli Kutubü’t-Tarihi’l-Medresiyyeti’l-Mukarrarati fî Mısır Beyne Âmey 1912-1980. “Türk- Arap İlişkileri Cemiyetinin”

Müellif, 1912 yılının başlangıcından 1980 yılına kadar Mısır'da okullarda okutulan tarih kitaplarından dokuzunu, liselerden üç, orta okullardan on iki kitap seçmiştir.²¹

Yazar, Arap bölgeleri ve Osmanlı devletiyle ilgili tüm ibareleri, paragrafları gözden geçirmiş ve buradan değişik ideolojiler, farklı siyasi görüşlerin kitaplar üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Doğal bir netice olarak, Avrupa kaynaklarına dayanan müellifler ve yazarlar, tarihi gerçeklerle uyuşmayan bir bakış açısı ortaya koymaktadır.²² Yazar, Osmanlı devleti tarihi ve Arap alemiyle olan ilişkilerinin ciddi biçimde ders kitaplarında yeniden yazılması gerektiğine inanmaktadır. Bu yazım ise, bugün İslam alemine musallat olan hassas durumları dikkate alacak, gerekli gördüğümüz bir takım objektif kabulleri önemseyecek şekilde olmalıdır. Bir takım siyasi ve fikri akımlar veya ithal ideolojilerin esiri olmayan doğru bir metot takip etmelidir. Müellif, Osmanlı tarihinin kapsamı ve bağlantılarıyla birlikte, genel İslam tarihinin bir parçası olarak okutulmasının daha uygun olacağı görüşünü taşımaktadır. Aynı şekilde, vuku bulan hatalardan daha ziyade, asırlar boyunca tümü tek bir merhaleden oluşan İslam tarihinin her iki millet açığından müşterek olduğu görüşüne itibar etmektedir.²³

Cemiyet gözetiminde yayınlanan ikinci araştırma ise, Hasnavi'nin "*Libya Ortaokul Tarih Kitaplarında Osmanlı Hükmi Altındaki Arap Vatanı*"²⁴ başlıklı çalışmasıdır. Bu çalışma, Libya'daki okul kitaplarının kapsamlı bir biçimde Osmanlı himayesi altındaki Arap alemi tarihini konu edindiği ve kahir ekseriyetle tarih kitaplarında Arap topraklarının Osmanlı hükmi altına girişi şekliyle ilgili açıklamalarda bulunan geleneksel rivayetlerle dolu olduğu neticesine ulaşmıştır.²⁵

Konu Türklerin İslam dini ile olan ilişkisine gelince, müellif, Osmanlıların birtakım bölgelerde, özellikle tehlikeli bir şekilde Afrika'nın kuzeyinde Türk çıkarlarını tehdit eden İspanyollarla yapılan harpte, genişleme siyasetlerini gerçekleştirmek için İslam dinini kullandıklarını ifade etmektedir.²⁶ Müellif, Osmanlı'nın İslamı çıkarları doğrultusunda kullandığına dair birtakım misaller vermektedir. Bunlardan biri şudur: Endülüs halkı topraklarının

düzenlemiş olduğu toplantıda takdim edilen bu tebliğ. 1986 yılında kitaplaştırılan bildiriler içerisinde yerini almıştır.

²¹ İhsanoğlu, *Kırâetü li't-Tarîhi'd-Devleti'l- Osmaniyye*, s.117.

²² İhsanoğlu, *Kırâetü li't-Tarîhi'd-Devleti'l- Osmaniyye*, s.117.

²³ İhsanoğlu, *Kırâetü li't-Tarîhi'd-Devleti'l- Osmaniyye*, s.85-86.

²⁴ Hasnâvî, Habîb, *El-Vatanü'l-Arabi fi Zilli Hukmi'l- Osmanî min Hilali Kutubi't-Tarih li Merhalati'd-Dir'aseti'l-İdâdiyye bi Libya*, s.1987, Bu makale "Studies on Turkish.... ikinci cildinde yayınlanmıştır.

²⁵ Hasnâvî *El-Vatanü'l-Arabi fi Zilli Hukmi'l- Osmanî*, s.189.

²⁶ Hasnâvî *El-Vatanü'l-Arabi fi Zilli Hukmi'l- Osmanî*, s.187-189.

bir kısmını kaybettiklerinde Sultan II. Beyazıt'ten, yardım istemişti. Ancak Osmanlılar o dönemde mutasavvıflar ve Müslüman Memlûklüleriyle savaşmakla ve iktisadi, siyasi çıkarlarının peşinde koşmakla meşgul oldukları için bu çağrıya karşılık vermemişlerdir.²⁷

Araştırmacının Osmanlılara yaklaşımı, bizi konuyla ilgili vermiş olduğu hükümlerin objektifliğini sorgulamaya yöneltiyor. Zira bu dönemi incelerken hareket noktasını daha önceki fikirler oluşturuyor. Belki de bu yaklaşımlar araştırmanın Libya okul kitaplarında Osmanlılar hakkında yer alan hükümlerin doğru olduğunu söylemekle yetinmesinin sebebini teşkil ediyor. Yazar, Osmanlı idaresi dönemiyle ilgili bu görüşleri takdim etmeden önce, Osmanlı Türkleri hakkında okul kitaplarında açık ve genel tanımlamalarda bulunmamıştır.

Türk-Arap ilişkilerini içeren üçüncü çalışma, Harman'ın "*İdeoloji ve Tarih, Modern Mısır'da Abbasilerden İtibaren Türklerin Arap İmajındaki Değişimi ve Tanımlaması*"dır.²⁸ Araştırmacı IX. Miladi asırdan çağımıza kadar Arap Kültürü içerisinde Türklere karşı uygulanan yaygın muameleyle alakalı gelişmeleri aktarmıştır. Yazar, Türk imajının geçirmiş olduğu merhaleleri tahlil etmekte, bunu yaparken de bu imajın belirlenmesine etki eden amilleri saymaktadır. Bunlardan bazıları, dini sahada kullanılan Arapça, siyasi amiller ve sonuncu olarak da Arap kavmiyetçiliğinin zuhurudur.²⁹ Müellif çalışmasında, Türk ve Arap toplumlarının, son senelerde mevcut ortak çıkarlarını keşfetmeye başladıklarından, böylelikle ortak geçmişin keşfini bir kenara bıraktıklarından bahsetmektedir.³⁰

İNCELEME

İlkokul Düzeyi:

İlkokul düzeyindeki öğrencinin ilgisi, çevre unsurlarını tanıma, bir kısım müspet adetlere alışma gibi lokal konular ve gelecek hayatında kişiliğinin oluşması için kendine faydalı olacak bir takım esaslar çerçevesinde döner durur. Bunlara ilave olarak, öğrenci, temel bilgilerle kendini donatır ve objektif düşünmeye alışır.

²⁷ Hasnâvî *El-Vatanü'l-Arabi fi Zulli Hukmi'l- Osmanî*, s.199.

²⁸ Harman, Ulrich, *Ideology and History, Identity and Alterity: The Arab Image of the Turk from the Abbaside to Modern Egypt*, International, Journal of Middle East Studies, Vol. 20, no.2, 1988.

²⁹ Harman, *Ideology and History*, s.187.

³⁰ Harman, *Ideology and History*, s.187.

Genel olarak tarih, bu dönem öğrencileri için asıl hedefler arasında değildir. Tarihi bilgiler sınırlı olup, Kudüs, Ezher, veya bir cümleyle Arap Devletlerinden bahsetme şeklinde metinlere serpiştirilmiştir.

Öğrenci, Türkiye kelimesiyle ilkokul dördüncü sınıfta karşılaşır. Türkiye kelimesi Sosyal Bilgiler kitabında (Kutruna “bölgemiz”) Şam vilayetinde Ürdün’ün yerini gösteren harita üzerinde dikkati çeker. Bu yıl okutulan ders programında haritada yerini gösterme dışında Türkiye den bahsedilmemiştir.

İlkokul beşinci sınıf programına gelince, Arap ülkelerini kapsayan ve özellikle Asya bölümünden bahseden “Sosyal Bilgiler Notları” kitabı öğrencilere okutulmaktadır. Bu kitap Osmanlı Devletinden yüzeysel bir şekilde bahsetmektedir. Temelleri, gelişimi, önemli hükümdarları, uygulamaları ve önemli uygulamalarından İslam’ı yayma, güçlü bir ordu kurma, İstanbul’un Fethi gibi konuları ihtiva etmektedir.

İlkokul altıncı sınıfa gelindiğinde “Sosyal Bilgiler Notları” tam bir cilt halini alır. Bu kitap, Afrika Bölgesindeki Arap Devletleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kitap Kuzey Afrika ile alakalı diğer devletlerden biri olarak, Osmanlı Devleti tarihinden bilgiler içermektedir. Aynı şekilde Osmanlı ve Memlûklüler arasındaki mücadeleleri, Muhammet Ali Paşanın Osmanlı Siyasetini uygulamadaki rolünü açıklamaktadır. Daha sonra Muhammet Ali’nin Osmanlı Subayı olduğunu, Osmanlının onu Mısır’a gönderişini, üstlendiği rolleri, Osmanlıların Muhammet Ali’den Vehhabi Hareketine ve Yunan devrimine karşı önlem almasını talep ettiklerine dair bilgiler verilmektedir(s.63-64).

Osmanlı Türklerinin ismi bazı Kuzey Afrika ülkelerinden bahsedilirken zikredilmektedir. Cezayir’in Osmanlı Devletine bağlılığına değinilmektedir. Aynı şekilde Tunus devleti anlatılırken de Osmanlı mevzu bahis edilmektedir. Kitap Osmanlıların Kuzey Afrika’da bir yıl süreyle İtalyan sömürüsüne karşı mücadele verdiğini belirtmektedir(s.101). Yine Osmanlının İngilizlerle ittifak kurarak, Fransızları Mısırdan çıkarmalarına ilişkin bir kısım malumatlar verilmektedir(s.85).

Arapça programlarına gelince sınırlı sayıda ve istisnai malumatların dışında Osmanlıya dair bilgi verilmemiştir. Mesela ilkokuldaki ‘beşinci kitap’ Kudüs’ü anlatırken, Kudüs’ün, Haçlı istilasına kadar İslam Şehri olarak kaldığına ve Müslüman Komutan Selahattin Eyyubi’nin Kudüsü Haçlılardan kurtardığına, miladi 1917 yılındaki İngiliz istilasına kadar Osmanlı Halifeliği hükmü altında devam ettiğine işaret etmektedir(s.286). İlkokul ‘altıncı kitapta’ Osmanlıya dair diğer bir bilgi ise, Ezher Üniversitesi ile ilgili malumatlara paralel olarak verilmektedir.

“Ezher Üniversitesi, Fatimi, Eyyübi, Memluklü ve Türklerin hakim olduğu süre içerisinde ilmi ve dini karizmasını korumaya devam etmiştir”(s.198).

Yukarıda işaret edilenler, Ürdün'deki İlkokul Düzeyi Kitaplarında Türklerin konu edildiği öz bilgilere dair örneklemelerdir. Türklerden bahsedilen programların tümüyle, olumlu yaklaşımlardan ibaret olduğunu söylememiz kolay gözükmemektedir. Devletleri hilafet devletidir. Ezhere sahip çıkma açısından rolleri müspet olup, çoğunlukla Arap devletleri ve sahillerinin muhafazasına yardımcı olmuşlardır. Arapların Osmanlı devletine tabi oldukları belirtilmiştir. Bu programda Osmanlı işgaline dair bilgi sadece Sosyal Bilgiler ilkokul altıncı kitapta yer almıştır. (s.132) İlkokul düzeyindeki kitaplar Osmanlı'nın İslam'ı kucakladığına, onu yaydığına ve İstanbul'u fethetmelerine işaret etmektedir.

Açıklandığı gibi, ilkokul programlarında Osmanlı için genel portrenin kısa ve öz biçimde yer aldığını söylemek mümkündür. Ancak, genel izlenim olumludur. İlkokul kitapları, Türkleri sömürgeci devletler sınıfına sokmamış aksine, sömürüye karşı duruşlarını ön plana çıkartmıştır. Bu bilgilerin çoğunluğu, sosyal bilgiler programındaki kitaplarda yer almaktadır.

Ortaokul Düzeyi

Öğrenci bu merhalede şahsiyet ve kişilik oluşumuna, eşya, insanlar ve onların davranış biçimleri ile ilgili hüküm vermedeki kıstaslarına şiddetle ihtiyaç duyar. Bu dönem sonunda öğrenci, mecburi eğitimini tamamlar ve bazen bu merhaleden sonra çalışma hayatına atılır. Bu nedenle ortaokul dönemi çocuğun yaşamında bir çok açıdan önemli rol oynar. Zira, bu dönem öğrenci için fikri ve içtimai yapının oluştuğu çağdır. O böylelikle zorunlu eğitimi tamamlamış olur. Daha sonra öğrencilerden bir çoğu meslek, (ziraat, askerlik vb.) hayatına atılır. Öğrencinin yüz yüze kaldığı ve edindiği bilgiler, onun denge oluşumunda, münakaşalarında ve karşılaştığı güçlükleri ayırmada araç olarak kullandığı bakış açısını oluşturma noktasında rol oynar. Düşünsel veya zahiri yaşamındaki kararlarında yardımcı olması için bazı bilgilere ve ölçütlere ihtiyacı vardır.

Ortaokul düzeyindeki kitaplar, bu dönemdeki hedeflere cevap vermeye ve atılan adımları gerçekleştirmeye çalışır. Bu düzey kitaplarında öne çıkan bir kısım hedefler mevcut olup, konumuzla ilişkisi olanı ise şudur:

“İslam-Arap Medeniyeti ve kültürünün tarihteki rolünün ve bu medeniyetin insanlık medeniyetinin oluşumundaki olumlu katkısının ortaya konulması.”(s.4).

Arap ve İslam ümmeti arasındaki bağı kuvvetlendirmek, ortaokul döneminde genel hedefler arasındadır. Arap topraklarında bulunan ortak İslam mukaddesatının yanında İslam ve Arap alemleri arasında din, dil, tarih gibi

bir çok bağlar vardır. Yine ders kitaplarında İslam'ı yayma uğrunda cihat eden ve İslam sancağını dünyanın her tarafında dalgalandıran Müslüman Arap kahramanlardan bahsetmektedir(s.5).

İslam-Arap ilişkilerinin üst düzeye çıkarılması muvacehesinde İslam bölgelerinin tümünün desteklenmesi ve savunulmasının Arap meselesinin içinde yer aldığı gerçeği göz ardı edilemez (s.50).

Bu dönem içinde genel hedefler üzerine bina edilen yönlendirmelerde aydınlatıcı bir yaklaşım mevcuttur. Şu soruyu cevaplama zamanı geldi: Ortaokul döneminde özellikle okutulması kararlaştırılan kitaplarda Türkler ve Osmanlılarla ilgili konulara nasıl yaklaşmıştır?

Bu soruyu cevaplandırmak için araştırmacı ortaokulda kararlaştırılan Arap dili kitapları ve sosyal bilgiler kitaplarını incelemiştir. Arap dili kitaplarına gelince, bu kitaplar okuma kitaplarını kapsar. Gramer kitaplarının aslında uzmanları dışında okuyucuyu bilgilendirmeyi hedeflemediği gerçeği herkes için açıktır. Hatta metin (okuma) kitapları bile Osmanlı Türklerinden veya yeni dönemden bahsetmemektedir. Bununla birlikte metin kitapları Arap devletler tarihinden çeşitli zamanları içeren farklı metinleri ihtiva etmektedir. Bu dönemde kitaplarda Türklerle ilgili metinlerin olmamasını anlamak zor olmasa gerekir. Osmanlı hakimiyeti döneminde, diğer tarihi dönemlerde olduğu gibi; metin, edebiyat veya doğu ilimlerine kaynaklık teşkil edecek materyal yoktu. Bilakis Arap dilinin kullanımı açısından idare merkezinin Arap toprakları dışında olması, yabancı sultanlar vb. nedenlerden dolayı bu dönem durgun geçmiştir. Araştırmacılar arasında tartışmalar devam edip gitmektedir. Bu düzeydeki Arapça okuma kitaplarında Türkler hakkındaki bilgi sınırlıdır. Örneğin, "*Rasâfi eğitimini bir kısmını İstanbul'da tamamlamıştır.*" Abdulmuhsin Kazımî istibdadın hakim olduğu dönemde yaşamıştır. Iraklı şair Kazımî, M.1870 ve 1935 seneleri arasında yaşadığından, okuyucu bahsedilen dönemin Osmanlı dönemi olduğu sonucunu ve başka sonuçlar çıkarmıştır. Osmanlı asrı üzerine bunların dışında kaleme alınmış herhangi bir bilgi mevcut değildir

Sosyal Bilgiler kitaplarına gelince, bunlar "*Eski Kültürler Tarihine Dair İnceleme*" (Bi Müzekkireti fî Târîhi'l-Hadâratî'l-Kadîme) isimli kitapla başlar. Bu kitap, öğrenciyi Irak (Mezopotamya), Şam, Nil vadisi, Yemen, Arap yarımadası gibi eski kültürler hakkında bilgilendirir. Ayrıca Enbat, Gassani, Menâzire (Hire) kültürleri hakkında kısa bilgi sunmaktadır. Öğrenci, Arap toprakları üzerindeki Fars, Yunan Rum ve Yahudi halk toplulukları hakkında bilgilendirilir. Açıkça görüldüğü gibi eski medeniyetlerin adının geçtiği bölgelerde Türklerden bahsedilmesini beklemiyoruz.

Ortaokul birinci sınıflara (altıncı sınıflar) ait Sosyal Bilgiler kitabının ikincisine gelince, bu "*Genel Coğrafya Notları* (Müzekkiretü fî Coğrafya'l-Âm) kitabıdır. Kitap, coğrafya kitabı olması nedeniyle, kara, hava durumu,

nüfus, ulaşım gibi tabiat olgularıyla alakalı olduğu için doğal olarak araştırma konumuzun dışında kalmaktadır.

Ortaokul ikinci sınıfta (sekizinci yıl) öğrencilere, sosyal bilgiler için belirlenen “*Yeni Çağda Avrupa Tarihi* (Târîhu’l- ‘Urubba fi ‘Usûri’l-Vusda’l-Hadîs)” kitabı okutulmaktadır. Tarih içerikli bu kitap, Avrupalı Türkleri tartışmak maksadıyla çok sayıda zengin olaylara yer vermektedir. Kitapta 1453’te Bizans’ın yıkılışı ve Yeni Avrupa Rönesans hareketindeki etkisine, Patris ve II. Katerina dönemlerindeki Osmanlı Rus savaşlarına işaret edilmektedir. Kitap, Rusların Karadeniz kıyılarına ulaşma çabalarını da anlatmaktadır(s.54).

Kitap, coğrafi keşiflerin Osmanlı Devleti ve Arap Toprakları üzerindeki etkisine değinerek, bu keşiflerin neticesinde deniz ticaret yolunun Osmanlı Devleti topraklarından batıya, keşif devletlerinin kontrolleri altındaki bölgelere kaymasının onları ekonomik zarara soktuğunu açıklamaktadır. Doğuya doğru yayılan Alman siyasetine dikkat çekerek “demir yolunun Berlin’den Bağdat ve Basra’ya kadar uzandığını belirtmektedir(s.196).

Türklerle İtalya ve İngilizler arasındaki karşılaşmalar, I. Dünya savaşından sonra gelen anlaşmalara ve Osmanlıların buradaki konumuna da dikkat çekilmektedir.

Kitap önemli malumatlar aktarmaya devam ederken, 1908’de Osmanlı Devletindeki meşrutiyetten bahsetmektedir. Osmanlı Devleti içerisinde gerçekleşen bu devrimin neticesi olarak ileriki yıllarda Sultan Abdülhamit tahtan uzaklaştırılarak idare İttihat ve Terakkinin eline geçmiştir. Kitap, okuyucu için ittihat ve terakkinin tanımlamasını yapmaktan kaçınmamıştır.

“*İttihat ve Terakki, çok sayıda Türk, Arap ve Yahudi toplumlarını içeren bir cemiyettir. Görünürde amaçları anayasal düzen oluşturmak ve modernleşmek olsa da, hakikatte bu hareketin altında Yahudi çıkarları yatmaktaydı. İttihat ve Terakkinin en kötü sonucu Türkleşme siyasetinin ortaya çıkışı ve Arap ülkeleri üzerine uygulanan zulüm olmuştur*(s.197).

Şüphesiz bu tür açıklamalar genel çerçevede Osmanlı Devleti hakkında olumlu düşüncelerin oluşmasını kolaylaştırmıştır.

Ortaokul üçüncü sınıfta (dokuzuncu sene) öğrencilere araştırma konumuzla doğrudan alakalı olan iki kitap okutulmaktadır. Bu kitaplar “*Arap Dünyası Coğrafyası ve Arap İslam Tarihi*” (‘Coğrafiyyetü’l-Âlemü’l-Arab’ ve Târîhu’l-Arab ve’l-Müslimîn) dir.

Birinci kitap “*Arap Dünyası Coğrafyası*” Arap aleminin kısımları üzerinde yoğunlaşmıştır. Osmanlılarla ilgili bilgi çok azdır. Burada, Osmanlı Halifeliğinin himayesi altında Arap topraklarının birliğini koruduğu belirtilmektedir. “Batı sömürgeciliği ile birlikte, Arap toprakları kısımlara ayrıldı ve her biri batı ülkelerine tabi oldu”(s.13,83).

Kitapta Türkiye ile ilgili olumsuzluk ihtimali olan konulara değinilmektedir. İskenderun'dan birden fazla bahsedilmiş fakat, Suriye'den ayrıldığına ve Türkiye'nin himayesinde olduğuna işaret edilmemiştir. Bunun Müslüman halk ve Arap ülkeleri arasındaki iyi ilişkileri sürdürme anlayışından kaynaklandığı düşünülebilir.

Bu sene için öngörülen diğer kitap ise (*Arap ve İslam Tarihi*), İslam ve Arap tarihinin en önemli aşamalarıyla ilgili sunumlarda bulunur.

Kitap, Emeviler döneminde Kuteybe b. Müslim'den bahsederken Türklerle ilgili bilgilerin yer aldığı görülmektedir.

Kuteybe, halkı putperest Türklerden oluşan Belh, Buhârâ, Semerkant gibi şehirleri fethetti ve İslam dinini Türk topraklarının dörtte birlik bölümünde yaydı(s. 61).

Daha sonra Türklerin bahsi, Müslümanların kıssaları ve İstanbul'un fethi söz konusu olduğunda geçmektedir.

Muaviye, kendinden sonraki dönemde Emevi halifesi olan Süleyman b. Abdulmelik'te olduğu gibi Bizans'ın başkenti İstanbul (Kostantiye) u fethetmeye çalıştı, fakat şehrin güçlü surlarla çevrili olması nedeniyle fetih hareketi başarısız oldu. Osmanlı Sultanlarından Muhammet Fatih M.1453 te şehri ele geçirene kadar, İstanbul'un fethi Müslümanların rüyasını süslemeye devam etti.

Kitap, Muhammet Fatih'in şehir surları civarında Ebû Eyyûb el-Ensari'nin kabri üzerine Mescit inşa ettiğini anlatmaktadır. Ayrıca, fethin Müslümanların gönlündeki yerini ve İslam Alemi nezdinde Osmanlıların konumunu yükseltmedeki etkisini zikretmektedir.

Kitap aynı şekilde Arap toprakları üzerinde Osmanlı himayesinin olumlu etkilerini gözden kaçırmamış ve şu ifadelere yer vermiştir:

“Şüphesiz ki Osmanlı devletinin Arap topraklarını fethetmesiyle bu bölgeleri uzunca süre yabancı düşmanların, Sasani (İranlı) şia sufilerin ve Kuzey Afrika Arap bölgelerini işgal ederek Müslüman Arap varlığına son vermeye çalışan İspanyol ve Portekiz istilalarından korudu. İslam'ın birleştirici etkisi nedeniyle Araplar açısından Osmanlı Devleti kendi devletleri, halife ise ülkelerini koruyan kendi halifeleri olarak telakki edilmekte idi (s.103).

Osmanlı hakimiyeti döneminde Türk-Arap ilişkilerini aktarırken, kitap, Osmanlı'nın hükmü altındaki Arap bölgelerine dikkat çekerek, Osmanlı Devletinin genel durumunun Arap topraklarındaki yansımalarını vurgulamaktadır.

“İlmi gerileme, ekonomik durgunluk Arap ülkelerine açık bir şekilde aksetmiştir. Vergi toplama üzerine dayanan mevcut iktisadi sistem oldukça

geri idi. Sosyal hayatta cehalet hastalıklarının yaygınlaşması, bilgisizlik artışı almış başını gitmekte idi”(s.104).

Osmanlı'nın Arap Dili ve İslam şeriatıyla olan ilişkisi söz konusu olduğunda, dini hükümlerin tatbiki hususunda bazı hatalarının olduğunu söylemekle birlikte onların, İslam Arap kültürünün temel esaslarına özen gösterdiklerini izah etmiştir.

Okuyucuya Filistin sorununun bazı önemli yönlerinden bahsedilirken Osmanlı hilafetinin konumuna değinilmektedir.

“Yahudiler, Filistin'e hicret etmelerine müsaade edilmesi için Osmanlı devletine farklı yöntemler kullanarak, baskı kurmak suretiyle taleplerini dile getirdiklerinde, Sultan Abdülhamit'e borçların ödenmesi ve mali yardım vaadinde bulundular. Alman İmparatorluğunun yardımına da baş vurmalarına rağmen bütün gayretleri başarısızlıkla sonuçlandı. Daha öncede işaret edildiği gibi, özellikle, karşılıklı inatlaşma sonucu, azledilen Osmanlı padişahının üstlendiği gayretlerden daha alt seviyede çabanın gösterildiği, Arap-İsrail çekişmesinin devam ettiği bu dönemde Sultan Abdülhamit'in haykırışı, yeni nesillerin kulağında yankılanmaktadır. Yahudiler, hedeflerini gerçekleştirmek için Padişahu tahtan indirmek ve Osmanlı devletinin desteğini kırmaktan başka bir yol olmadığını anladıklarında, onların imdadına dölme, (Türkçe'de dönme) olarak bilinen Osmanlı Yahudileri yetiştirdi. Dölmeler, gerçekte Türk ismi taşıyan Yahudiler olup, Müslüman görüntüsü vermekteydiler(Krd.173).”

Bu eğitici açık anlatımla birlikte, kitap, ortaokul döneminde öğrenciye Osmanlıyı ilgi çekici bir konumda sunmakta ve onlardan bazılarını Osmanlı Türklerinin Yahudilere karşı katı tutumu, başlangıçta Yahudi ve onların destekçilerinin bütün kışkırtmalara rağmen Filistin topraklarının onlara teslim etmediği düşüncesine sevk etmektedir.

Kitabın yazarı Osmanlı Tarihini çelişkili bir tarih olarak görmektedir.

“Kim Osmanlı tarihini parlak bir şekilde görmek isterse bu anlatımda kendisine yardımcı olacak unsurları bulur, kim de Osmanlıyı kötülemek isterse onun için simsiyah tablo çizer.”

Yazar, bu konuda uyarıda bulunuyor ve okuyucuyu Osmanlı döneminde Arap ülkelerinin içerisinde bulunduğu karanlık durumun nedenlerini doğru anlamaya ve yaşam standardındaki düşüşün kaynağı olarak tüm sorumluluğu Osmanlı'nın kendisine yüklemek ve kötü tablonun müsebbibi görme gibi bir abartıda bulunmamaya çağırıyor(s.104).

Ortaokul düzeyindeki programlarda, Osmanlı Türkleri ile ilgili gerçeklerin yer aldığı genel plan, bu dönemi tanımlarken tüm konularda Türk-Arap tarihinin ortaklığını anlatmaya meyletmektedir. Ayrıca Türkleri sömürgeci olarak tanımlayan hiçbir vasıf bulamayız. Osmanlı himayesi, kitapta, menfaat elde etmek ve yerli halkı aşağılamaya yönelik olarak Arap bölge-

lerini işgal eden yabancı güçlerin hakim olduğu dönemde olduğu gibi aktarılmamıştır. Ancak bu, Osmanlı dönemi anlatımının ortaokul ders kitaplarında işaret edilen kusurlardan uzak olduğu anlamına gelmez.

Lise Dönemi:

Türklerle ilgili malumatların çoğu, Sosyal Bilgiler kitaplarında yoğunlaşmıştır. Arap Dili kitaplarına gelince “*Okuma ve Metin*” (Mutâla’a ve’n-Nusus) kitabında belirtildiği gibi bir kısım basit işaretleri ihtiva etmektedir. Mesela lise birinci sınıf okuma ve mütela’a kitabında İbn Batuta’nın seyahatlerinin bir çok dile tercüme edildiği bunlar arasında Türkçe’nin de bulunduğu açıklanmaktadır.

Lise birinci sınıfta okutulan “*İslam Arap Medeniyeti* (el-Hadaratü’l-Arabiyyetü’l-İslâmiyye) kitabı Türklere dair değişik bilgiler içermektedir. Ancak, bilgilerin çoğunluğu tarihi süreç çerçevesinde dönmektedir. Kitapta, İranlılar, Türkler ve Müslüman milletlerden diğerlerinin İslam Tarihi süresince önemli roller üstlendiğine işaret edilmektedir. Burada Selçuklu Türkleri ve ondan sonra gelenlerin, Bizans’tan ve daha sonra Haçlılar ile Moğallardan gelecek tehlikelere karşı doğuda İslam alemini korumada önemli rol üstlendikleri zikredilmektedir.

“Memluklülere ve Osmanlı Türkleri İslam alemine karşı batıdan gelen tehlikeleri engellemişlerdir.”s.53,

Türklerin, hilafet sarayıyla olan yakınlıklarının ilk defa yeterliliklerini ispat etmiş olan askerler aracılığıyla başladığı, sonra etkilerinin halifeyi azil ve yerine başkasını tayine varacak dereceye ulaştığı söylenir.

Bazen durum, halifelere karşı düzenli saldırılar organize etme, gözlerini oyma, öldürme ve yerine başkasını tayin etmeye kadar varmıştır. Halifelik sadece isimde kalmış, fiili güç ise Türk askerlerinin eline geçmiştir(s.62-86).

Kitap, hilafetin Türk kuvvetleri ile karşıları arasında geliş-gidişine, halifelik yönetimindeki çekişmelerine işaret etmektedir.

Fakat çoğunlukla bu çekişme de Türkler galip gelmişlerdir. Durum öyle bir aşamaya ulaşır ki, sonunda halife Emîru’l-Umera olarak bilinen Türk komutanın tespit ettiği belirli miktardaki maaşı alan memur haline dönüşür (s.63,86).

Türklerin halife sarayına ilk olarak, köle statüsünde geldiklerinden, askeri eğitimlerini tamamladıktan sonra Selçuklular döneminde cihat hareketinde büyük katkı sağladıklarından bahsedilmektedir.

“Onlardan sonra, Haçlı seferlerine karşı Zengi ailesi mücadele vermiştir. Türklerin barutlu top ve tüfekleri kullanmalarının Memluklülere galip gelmelerinde önemli etkisi olmuştur(s.82-83).

Kitapta, ayrıca Avrupa faaliyetlerine karşı Osmanlının rolü ve Avrupalıların Afrika burnunu keşfetmesi dolayısıyla hakimiyeti ele geçirmesindeki başarısı belirtilmektedir.

Osmanlı Türklerinin mescitler, medreseler, saraylar, tekkeler yaptığını ve Mescidü'l-Aksâ (Kudüs), Ezher Üniversitesi gibi İslami müesseseleri koruduğunu belirtmek göz ardı edilmemiştir. Böylelikle, Avrupa tesirinin varlığına işaret etmekle birlikte, Muhtesib'in (gönüllü görevli) görev alanının genişleyerek belediye başkanlığına dönüştüğünü açıklamaktadır(s.119,86).

Lise ikinci sınıfta (on birinci sene) öğrenci beşeri toplum yapısıyla ilgili aşağıda kararlaştırılan kitapları okumaktadır:

1- *Batı Medeniyet Tarihi ve Modern Dünya* (Târîhu'l-Hadâratî'l-Garbiyyeti ve'l-Âlemi'l-Muâsır)

2- *Arap Edebiyat Tarihine Dair Notlar* (Müzekkeretün fî Târîhi'l-Edebi'l Arab)

3- *Dünya Bölgeler Coğrafyası* (el-Coğrafıyyetü'l-Iklîmiyyetü lil Âlem)

4- *Arap Toplumunu* (el-Müctemeü'l-Arabî)

5- *Filistin Sorunu* (el-Kadiyyetü'l Filistûniyyetü)

"*Batı Kültür Tarihi ve Modern Dünya*" kitabı Osmanlı devleti ile ilgili sınırlı bilgiler içermektedir. Öğrenciyi bilgilendirme çerçevesinde, Osmanlının tebaası ile olan tarihi ilişkilerinin konteksi içerisinde, kendilerinden ayrılmadan önce Balkan ülkeleriyle olan çekişmelerine yer verilmektedir. Aynı şekilde, Osmanlı ve Ruslar arasındaki düellolardan, harp meydanındaki gelişmelerden bahsedilmektedir.

Kitap "Büyük Arap İhtilaline" değinmiştir. Bu konuyla ilgili yer verilen en önemli bilgiler, Faysal b. Hüseyin ve müttefik kuvvetler komutasındaki Arap birliklerinin ülkeyi Türklerin idaresinden kurtarmasıdır(s.123). Kitabın konuyla ilgili vurguladığı diğer husus ise,

"*Asyalı Araplar'ın, 1916 yılında hürriyet, bağımsızlık ve ülkelerinin bütünlüğü için Hüseyin b. Ali komutasında Osmanlı devletine karşı başkaldırılı ilan etmeleridir.*"(s.146).

Lise ikinci sınıfına ait *Arap Edebiyatı Tarihi Kitabında*, öğrencinin daha önceki sınıflarda karşılaştığı bir takım bilgiler tekrarlanmıştır. Özet olarak Türklerle Bağdat'taki hilafet merkezi arasındaki ilişkilere yer verilmiştir. Osmanlılar nasıl bütün devlet işlerini ellerinde tutmayı başardılar? Yüksek makamlardaki vezirleri, katipleri, valileri ve kadıları tayin etmeyi nasıl yetkileri altına aldılar? Nasıl halifelere saldırarak onları öldürdüler, bazılarının gözlerini oyduklar, halifenin oğulları arasında zayıf ve daha çocuk yaşta olanları diledikleri gibi halife tayin ettiler? (s.114).

Aynı sınıfta okutulan “*Dünya Bölgeler Coğrafyası*” kitabında öğrenci, kısa bilgilerle karşılaşmakta ancak, bu bilgiler Osmanlılar açısından olumluluk anlamı taşımaktadır.

“*Türklerle Araplar arasındaki ilişki uzun asırlara dayanmaktadır. Arap toprakları Osmanlı İmparatorluğunun önemli bir kısmını oluşturmuştur. Araplar 400 yıllık tarihi süreci onlarla paylaşmış, bu dönem süresince İslam Hilafeti Osmanlıya bağlı kalmıştır. Fakat bu bağlantı birinci dünya harbinin son bulmasıyla birlikte kesilmiştir(s.35). Osmanlılarla ilişki bir cüzün bütünüyle olan ilişkisi gibi olup, İletişim İslam hilafeti çerçevesinde gelişmekte idi.*”

Aynı sınıfta okutulan diğer kitapta da Türklerin adı geçmektedir. Bu kitap “*Arap Toplumu*” isimli kitaptır. Orada :

“*Araplar toprakları Osmanlının idaresi altına girene kadar Haçlı birliklerini topraklarından tasfiye imkanı bulamadılar.*” şeklinde ifade yer almaktadır(s.6). Yine kitapta “*Osmanlı döneminde, zulmün yaygınlaşması, toplumsal bağların kopması ve ferdiyetçilik anlayışına önem verilmesi nedeniyle kolektifliğin yerini bencillik duygusunun almasına sebep olduğu, Osmanlı Devletinin adalet kurallarını ihmal ettiği, insanların geçmişte vuku bulan kendi aralarındaki kavgalı üsluba yeniden dönmeye yönelişleri anlatılmaktadır.*” (s.161)

Kitapta Osmanlı ve İslam karşılaştırılmaktadır.

“*İslam çalışmaya ve çalışmanın değerini yükseltmeye teşvik ederken, Osmanlı döneminde ve siyasetinde ekonomik gelişime kayıtsız kalınması noktasında cehaletin hat safhaya ulaşması, toplumun el emeğinin hakir görüldüğü, ziraatın dahi ihmal edildiği cahiliye değerlerine dönüşe sevk etti.*” (s.162)”

Kitapta Osmanlı dönemiyle ilgili bir takım değerlendirmelere devam edilmektedir.

Osmanlılar -bilerek yada bilmeyerek- İslamî değerlerin bir kısmını çirkinleştirme cüretini göstermiştir. Kanaat kavramını kadere rıza göstermek olarak yorumlamışlar, teslimiyet ve itaat gibi diğer değerleri gerçeklerden uzak olarak benzer şekilde tefsir etmişlerdir (s.162).

Kitap, zıtlasmaya ve güvensizliğe götüren Osmanlı baskısına dair bir takım örneklere yer vermektedir.

“*İstibdat; aşağılık duygusunun, baskının, rüşvetin, adam kayırmanın yayılmasına vesile oldu. Hırsızlık yapmak erkeklik alameti olarak görülür oldu*”(s.301). İktisat sahasında ise “*Osmanlı döneminde ‘ikta’ sistemi yaygın hale geldi. Toplum ikta arazisi sahipleri ve çiftçiler olmak üzere iki ayrı ana kısma ayrıldı ve bu iki grup üyeleri arasından tüccar ve eğitilmiş sınıf oluştu*(s.119). Osmanlı idari sistemi (pederşahi) babaya bağlı olup, Sultan

babalık rolü üstlenmişti. Valide aynı şekilde idare ettiği şehirde baba rolünün de idi. Diğer idari birimlerde de durum bundan farklı değildi(s.163).

Açık olan bir şey var ki, kitabın Osmanlıya dayandırmış olduğu etken faktörlerin o dönemle alakalı olduğundan emin olmak kolay değildir. Kanaatin kader mefhumuyla yer değişimi, Osmanlı öncesi uzun dönemlere dayanmaktadır. Emevi ve diğer İslam devleti idarecilerinin konumunu hatırlatmaya gerek yoktur. Kader anlayışını kendi çıkarları doğrultusunda kullandıkları zaman, Allah Emevî oğulları vasıtasıyla Müslümanlara hükmetmeyi takdir etmiş oluyordu.

Hırsızlığa erkeklik alameti olarak bakılmasına gelince - ki o, Kökleri cahiliye dönemine dayanan eski bir bakış açıydı- yoksulluk ve avarelik görüntüsünün tasavvurudur. Şüphesiz ki bir takım zalimce uygulamalar, bazı halk topluluklarını(tebanın) itaat sınırları dışına çıkardı ve yönetici bu gruba değişik isimlerle adlandırdı. Ancak, gerçekte sosyal düzenlemelerin çoğunluğu değişik toplum tabakalarına hitap etmekteydi. Mesele, bire bir Osmanlılarla alakalı olmayıp bilakis Arap idarecilerinin iş başında oldukları dönemde Arap toplumunda yeşermiş bir sorundur.

Türk Arap ilişkilerine iki toplum arasındaki yardımlaşma ve dayanışma çerçevesinden baktığımızda, toplumlar arasında çekişmenin tarihi konjonktürdeki genel durumunu anlamak daha kolay olur. Hatta Osmanlı Türklerini savunmayı İslam Halifelliğini savunma çerçevesi içerisinde düşündüğümüzde konunun anlaşılmasına yardım etmiş oluruz. Ancak yirminci yüzyılın sonlarına doğru “İslam ümmeti ve Arap toplumu arasındaki kardeşlik duygularını güçlendirme” paralelinde kaleme alınan sosyal araştırmalarda, eğitimde objektiflik ve uyum hedefleri programlarımızda yer almıştır. Halifelik dönemiyle ilgili öğrenci zihnini olumsuz yönde etkilemeyi hedefleyen propaganda üslubunun hafifletilmesi şart koşulmuştur. Din dışı sebeplerle alakalı hususlarda Osmanlılarla karşılıklı sevgi alış verişinde bulunulmasına dayalı bakış açısı olumluluktan uzak değildir. Yazarlar arasında buna dikkati çekenler vardır. Mesela Mustafa Dibağı şöyle demektedir: “Kızların eğitimi bir kısmının tasavvur ettiği gibi hiçbir zaman bu kadar ihmal edilmemişti. 1910 yılında kızlar için sadece Kudüs'te 56 okul bulunup bunlar özel ve genel okullar arasında paylaştırılmıştı.³¹

Öğrenci aynı sınıfta “Filistin Sorunu” isimli başka bir kitap okumaktadır. Osmanlı, Filistin sorunuyla doğrudan ilişkisi olduğu için bu kitapta çokça yer alır. Kitap, öncelikle Sultan Selim'in Filistin üzerinden Mısır'a geçtiği dönemde Filistin'deki Osmanlı idaresinin başlangıç sürecinden bahseder.

³¹ Dibağı, Mustafa Murat, *el-Müçiz fi Tarihi'd-Düveli'l-Arabiyye 'Uhûdiha fi Bilâdinâ Filistin*, Beyrut, 1979 Dâru't-Talîatî. s.138.

Ayrıca Osmanlı zamanında Filistin'deki eğitim sistemi ve toprağa bağlı iktisadi idari yapılanmaya yer verir.

Kitapta, 19.yüzyılda Filistin konusuna dikkat çekilmektedir. En önemlileri, dini azınlıkları bahane ederek yoğun bir şekilde Avrupa devletlerinin Filistin'e müdahalesi olayıdır. Osmanlı devletinin zaafı ve Avrupalıların aşırı baskısı neticesinde Yahudiler'in Filistin'e yerleşmesi, bu tutumları karşısında Sultan Abdülhamit'in konumu, Türkleştirme siyaseti ve Abdülhamit istibdadı yüzünden değişik vilayetlerde çıkan isyanlar kitapta yer alan konulardandır. Yine aynı şekilde, Filistin topraklarındaki geniş arazi parçalarını Filistinliler dışında ki bir çok aileye tahsis eden Osmanlı İktisadi sisteminin, arazilerin Yahudilere intikal etmesine neden olduğuna dikkat çekilmektedir(s.63).

Lise döneminin sonunda (yani lise üçüncü sınıfta), Türkler bir çok ders kitabında yer bulmaktadır. "Arap Edebiyatı Tarihi" bunlardan biridir. Bu kitap, Edebiyatın doğup geliştiği dönemlerden, Arap Edebiyatı ile tarih aralar arasındaki ilişkiden, güçlü olduğu zamanlarda, Edebi Dönemlerin isimlendirilmesinde milletlerin siyasi tarihinin belirleyici olduğundan bahsetmektedir. Cahiliye, İslam, Abbasi ve diğer dönemlere ait edebiyatlar, tarih ve siyasetten esinlenerek verilmiş adlandırmalardır. Şüphesiz ki, edebiyat, toplum ve tarih tek bir madalyonun farklı yüzleridir. Bu madalyon da insandır. Birbirlerine girift haldedirler, aralarında etkilenmelerin olması, olağan dışı bir durum değildir.

Bu kitapta takdim edilen malumatların içeriğinde, Osmanlı'nın Arap bölgelerindeki hakimiyetinin nasıl sona erdiğine dair bir takım tarihi bilgiler mevcuttur. Edebiyat Tarihi kitabında Osmanlı tarihiyle ilgili izahatta bulunulan en önemli konu, Osmanlıların en meşhur kitap hazinelerini Mısırdan kendi başkentlerine taşımaları, en meşhur alimleri, en önemli sanat adamlarını, mühendisleri, mimarları, meslek erbaplarını İstanbul'a götürmeleridir. Bu durum Arap aleminin zenginliğini kaybetmesine ve gerilemesine neden olmuştur(s.83). Kitap, Osmanlı ve siyasetinin Arap toprakları üzerindeki etkisini aktarmaktadır.

En önemli etkisi: dilin bozulması ve edebi üsluptaki çöküştür. Arap dili -Arap alemi üzerindeki Osmanlı baskısıyla birlikte- kendi bünyesinde var olan görünümünü kaybetti. Arapça, devletin resmi dili olmaktan çıkarıldı ve yerine halk dilline (Âmmi) girmeye başlayan Türk dili geçti. Kitap, yaygın (inşa) edebi örneklere, o dönemde revaçta olan Cuma hutbelerine ve bir takım mektup örneklerine yer vermektedir. Bu durgunluk şiir ve nesri de kapsamıştır. Yaratıcı (ibdâ) anlayış, harflerle tarih yazımı gibi lafızlarla oynamaya dönüşmüş, Bilmece ve bulmaca yaygınlaşmıştır. Osmanlı dönemindeki kitaplarda dil hataları, yetersizlik, şaşkırtıcı şiir karşılığı aldı başını yürüdü. Mezhep kitaplarının telifinde, özellikle devletin resmi mezhebi olan Hanefi mezhebiyle ilgili olanlarda halk dili (Âmmi) yaygınlık kazandı.

Kitap, Osmanlı dönemine ait edebiyat dışındaki bir çok örneklerden tafsilatlı biçimde bahsetmektedir.

Toplumsal çözülme, sağlık ve kültür sahasındaki gerileme bunlardan birkaçıdır. Toplum katmanları üzerinde rüşvet, gasp, soygun, fakirlik, cahillik yaygınlaştı. Sağlık alanında öldürücü veba hastalığı arttı. Kültürel sahada ise, bidat, hurafeler ve sihir yaygınlaştı. Daha sonra kitap, doğu meselesi ve Türk-Rus harpleri gibi bir takım siyasi olaylardan, Rusya'nın zafer kazanarak Kazakistan, Azerbaycan gibi bölgeleri işgalinden, birinci dünya harbinin başlamasıyla birlikte Osmanlı devletinin paylaşımının tamamlanmasından, Osmanlı arazileri hususunda Avrupalıların kendi içlerindeki çekişmesinden bahsetmektedir.

Kitapta büyük ölçüde değişik siyasi, toplumsal ve kültürel durumlara değinildiği görülmektedir. Edebiyat ve bu döneme ait edebi misallere, bu asırda ortaya çıkan değişik edebi hükümlere ancak, dipnotlarda yer verilmiştir.

Öğrencinin bu sınıfta (Lise üçüncü sınıfta) okuduğu kitaplardan biri de "Çağdaş Arap Tarihi" kitabıdır. Doğal olarak büyük oranda Türklerden bahsedilen konuları içermektedir.

"Arap toprakları Osmanlı hükmü altında idi. Onlardan sonra el değiştirerek Avrupalıların idaresi altına girdi. İlk olarak Osmanlı idaresine karşı başkaldırı faaliyeti, Arap savunma hareketinin başlangıcı idi. Daha sonra Avrupa sömürsünden ülkeyi kurtarma hareketi başladı."

Kitap aynı şekilde Filistin sorununda Osmanlı'nın konumuna yer vermiştir. Ürdünlü öğrenci kitapta, Osmanlı Türkleri ile Şerif Hüseyin b. Ali arasında patlak veren mücadelelerle karşılaşmaktadır.

XX. asrın başlangıcında milliyetçilik düşüncesi ile İslami düşünce arasında çatışma vardı. Bu her iki ayrı görüş açısı, Arap toplumunda belirli grupların kabulüne mazhar olmuştur.

Şu konular da ayrıntılı bir şekilde takdim edilmektedir. Bu konular, Arap topraklarına Osmanlı'nın gelişinden önceki durumlarla ilgili bilgileri kapsamaktadır. Kitap, Osmanlı ve Memlûklülerin kendi aralarında sıkça anlaşma sağladıklarını zikretmektedir.

Memlûklüler, Osmanlıların yaptıkları zafer kutlamalarına iştirak ediyorlardı. Osmanlıların Kuzey Afrika'dan, İspanya ve Portekiz tehlikesini savmalarını kitap göz ardı etmemiştir. Memlûklüler zayıfladığında Türkler, onların topraklarına yerleşmeye başladılar. Bütün bunlara rağmen Memlûklüler Osmanlıyı engellemek için haçlı ittifakına yönelmediler.

Yine kitap, Osmanlı idaresi döneminde tüm Arap topraklarında ki önemli olayları aktarmaktadır. Daha sonra ise, Osmanlı'nın içerisinde bulunduğu durumu, musallat olan ekonomik krizi, Balkan, Cezzar Ahmet Paşa, Şeyh Zahir Ömer, Emir Fahrettin hareketleri gibi çok sayıdaki ayrılıklı ha-

reketlerin yol açtığı sıkıntıları açıklamaktadır. İdari sistemdeki boşluk, yönetimin dejenerasyonu, sağlık, eğitim ve toplumdaki geri kalmışlığı, bütün bunların geçmişte ve gelecekte Arap toplumu üzerinde ki yansımaları üstüne basa basa vurgulamaktadır.

Türk idaresindeki zaaf, pastadan pay kapmaya çalışan muhtelif devletlerin iştahını kabarttı. Napolyon hatıralarında, Osmanlı devletinin sonunun yakın olduğunu ve tek arzusunun hayatının sonuna doğru Fransa'nın Osmanlı mirasından bolca nasiplendiğini görmek istediğini açıkça ifade etmiştir (s.1987, 79). Almanya, açık şekilde Osmanlı devletinden üzerinde menfaat ummakta idi ve bunun meyvesini Berlin-Basra arsında uzanan demir yolu ile elde etti. İngiltere, Osmanlı toprakları üzerinde büyükçe bir toprak parçasına göz dikmişti ve bu toprakları kendi idaresi altına alarak emelini gerçekleştirdi.

Kitap, Muhammet (Mehmet) Ali Paşanın bir takım güçlere hizmet ettiğini belirtmiştir.

Onlardan biri de, Osmanlı güçleridir. Arap yarımadasındaki Vehhabi hareketini engelleme faaliyetlerine kendi maslahatlarını korumak maksadıyla iştirak etmiştir. Muhammed Ali Paşa ordusu bir başka defasında bazı Avrupalı güçlerden destek alarak Osmanlı topraklarına girmiştir.

Tüm bu dahili ve harici etkenler, kitapta açıklanan ve reform cemiyetlerinin kuruluşuna, Avrupa devletlerinin müdahalesiyle, Arap bölgeleri de dahil olmak üzere Osmanlı Devleti topraklarında misyoner faaliyetlerin yaygınlaşmasına yol açtı.

Sonuç:

Osmanlı Türklerinin okul programlarındaki yansımaları tek düze olmayıp oldukça karmaşıktır. Tasvirde farklı yönler iç içe geçmiştir. Pembe tablolar ve siyah tablolar (güzellikler ve çirkinlikler) bir arada yer almıştır.

Türklerle ilgili malumatların zikredildiği ve öğrencilerin görüşünü belirlemede etkili olan bilgilerin çoğunluğunun kaynağı Sosyal Bilgiler kitabıdır. Türklerden bahseden Arapça kitabına gelince, Türklerle alakalı metinler sadece lise dönemiyle sınırlıdır. "Arap Edebiyatı Tarihi" kitapları, Osmanlılarla ilintili bilgileri edebi ve diğer tüm yönleriyle kapsamlı bir şekilde takdim etmiştir.

Ürdünlü öğrenci, Osmanlı Türkleri ismini ilkökul döneminden itibaren duymaya başlamaktadır. Bu dönemde öğrenciye verilen derslerin içeriği İstanbul'u fetheden Osmanlı Türklerinin lehinde olumlu bir muhtevaya sahiptir. Onlar Arap topraklarına Avrupalıların gelmesini engellemişlerdir. İdare sistemleri ise, "Osmanlı Hilafeti" olarak zikredilmektedir. Ezher gibi İslam Müesseselerinin konumunun yükseltilmesinde pay sahibi olmuşlardır. Topraklarına dahil etme mefhumu, sömürü ve işgalden farklıdır.

Bu bilgilere ilave olarak, Osmanlıların kökeni, Memlûklülerle olan alakaları gibi bir kısım tarihi malumatlara da yer vermektedir. Bu bilgileri, tarafsız tarihi ve coğrafi bilgiler olarak vasıflandırmamız mümkündür.

Osmanlı ve Arap Devletleri arasındaki ilişkilere dair malumatlar artış göstermekle birlikte, Türklere yönelik olumlu yaklaşımlar ortaokul döneminde de devam etmektedir. Kitap Filistin ve Yahudiler nezdinde Osmanlı halifesi Sultan Abdülhamit'in ölümsüz yerinden bahsetmektedir. Osmanlı Devletini ele geçirmek maksadıyla güç oluşturan dölme (dönme) Yahudiler ve tüm bölgelerdeki mütteliklerin Abdülhamit'e karşı düzenledikleri komplolardan söz etmektedir. Kitaplar Osmanlı hakkında sömürü ve ihtilal gibi herhangi bir olumsuz işaretle bulunmaktan kaçınmıştır. Bu, ilk ve ortaokul dönemindeki kitapların birçok alandaki gerilemeye değinmediği anlamına gelmez. Ancak kitap Arap toplumundaki geri kalmanın aynıyla da mevcut olduğunu açıklamaktadır.

Lise döneminde ise, ilkokul ve ortaokul düzeyinden bahsederken işaret ettiğimiz yaklaşımın bu dönemde de devam ettiğini görürüz. Ancak, bir başka yaklaşım bunun yerini almıştır, ki bu da, Osmanlı döneminin dezavantajlarını beyan etme ve o dönemdeki Arap topraklarının durumunu vasıflandıran ayrıntılı açıklamalar üzerinde yoğunlaşmadır. Kullanılan üslup genelle-yicidir. Öyle ki okuyucuyu bütün Osmanlı dönemlerinin Araplar için zulüm, sömürü, dillerini küçümseyen bir dönemi ihtiva ettiği, Osmanlıların Arap topraklarında bulunmasının, Filistin'in kaybına giden yoldaki ilk adım olduğu, bunun da Filistin topraklarındaki geniş arazilerin, Osmanlı İktalarının (Tımar) bir takım Arap ailelere verilmesiyle gerçekleştiği düşüncesine sevk etmiştir. İlk anlayışa (yani ilk ve ortaokul kitaplarındaki olumlu yaklaşıma) gelince o, bu dönem kitaplarında da devam etmektedir. Osmanlı Türkleri ile ilgili daha önceki her iki dönemde bahsedilen olumlu pozisyonla ilgili kayıtlar bolca yer almaktadır.

Kesin bir şekilde ifade etmek gerekirse, "Arap Toplumunu" ve "Filistin Sorunu" kitaplarında gördüğümüz Türklerle ilgili olumsuzlukların vurgulandığı ikinci görüşü temsil eden bakış açısının ortaya çıkış nedeni, her iki kitabın da yeni yüzyılın başlangıcına ait Arap devleti tarihinden bahsetmesine dayanmaktadır. Milliyetçi akım, bu dönem Arap tarihine açıkça damgasını vurmuştur. Her iki topluluk ve diğer toplumlar arasında değişik okullarda ve fikri kuruluşlardaki çatışma ideolojik bir çatışmadır. Bu da dikkatleri diğerlerinin kusurları üzerinde yoğunlaşmaya yönlendirmiştir. Osmanlı Türkleri de onlardan biridir.

KAYNAKÇA

- ABDULHAMİT, Muhammet, (1983) *Tahlîlü'l- Muhtevâ fî Buhûsü'l-İğlâm* , Cidde, Dâru's-Şurûk. t.y.
- ALEMÎ, Adaviye, (1956) *Misconception in the Treatment of the Arab Word in Selected American textbooks for Children* M.A.Thesis, Ohio State Universty.
- Bu makale "Studies on Turkish-Arab Relations, Vol. İstanbul : Foundation for Studies on Turkish-Arab Relations.
- DİBAGİ, Mustafa Murat, (1979) *el-Mûciz fi Tarihi'd-Düveli'l-Arabiyye 'Uhûdiha fi Bilâdünâ Filistin*, Beyrut, Dâru't-Talâtu
- EBÛ HILV, Yakub, (1978). *Images of the Arabs and their Confilies with Israel by American Public Secondary School Social Teacher*, Ph. D. Dissertation, Stanford Universty.
- ESMER, Fevzi, *Through the Hebrew Glass: Arab Sterentypese in Children's Literature*, London: Zed Books Ltd.
- HARMAN, Ulrich, (1988) *Ideology and History, Identy and Alterity: The Arab Image of the Turk from the Abbaside to Modern Egypt*, International, Journal of Middle East Studies, Vol. 20, no.2
- HASNÂVÎ, Habîb, (1987) *El-Vatanü'l-Arabî fi Zilli Hukmi'l- Osmanî min Hilâlî Kutubi't-Tarihi li Merhalati'd-Dir'aseti'l-'İdâdiyye bi Libya*
- Bu makale "Studies on Turkish.... ikinci cildinde yayınlanmıştır.
- İHSANOĞLU, Ekmelettin, (1986) *Kirâetün lit'Tarihi'd-Devleti'l- Osmaniyyeti ve 'Alakatüha bi'l-'Aleml-'Arabi min Hilâlî Kutubü't-Tarihi'l-Medresiyeti'l-Mukarrarati fi Mısr Beyne Âmey 1912-1980*
- KÂNÎ, Ahmet Hasnâ, (1984) *es-Sirâ'ul- Arabiyyi'l-İsrâil fi Menâhici't-Târîhi bi Memleketi'l-Müttehdeti*, el-Kahire, Müessesetü'l-Halîcü'l-Arabî.
- KAZAZ, 'İyâd ,(1981) *Sûretü'l-Vatanü'l-Arabî fi'l-Medârisi'l-Amrikiyye*, el-Müstekbelü'l-Arabî, Nisan.
- LEGGÂNÎ, Ahmed Hasenî, *es-Sirâ'u'l-Arabî'l-İsrâilî fi Menâhici't-Târîh bi'l-Memleketi'l-Müttehadide*, Kahire, Müessesetü'l-Halîcü'l-Arabî.
- MÜSLİM, Samî, (1988) *Sûretü'l- Arabi fi Sahâfeti'l-Almanya el-İttihâdiyye*, Beyrut, Merkezü Dirâseti'l-Vahdeti'l-Arabiyyeti, Tabatü's-Sani
- PERYY,Glenn, (1975) *Treatment of the Middle East in American High Schooll textbook*, Journal of Plaestina Studies. Vol. 4
- SALİM, Nadiye, (1981) *es-Şahsiyyetü'l-Arabiyyetü'l-İsrailiyye min Hilâl Tahlîli Mazmunu'l-Kutubu'l-Medresiyeti ve'l-Mecellât ve İtticâhâtü'r-Ra'yi'l-Âmi fi Vilayetü'l-Müttehide*, Şu'unü Arabiyyetün 19/20
- SÂRÎ, Hilmi Hadar, (1988) *Sûretü'l-Arab fi Sahâfeti'l-Biritanya* , Terc. Atâ Abdülvehhâb , Beyrut, Merkezü Dirâsâtü'l-Vahdeti'l-Arabiyyetü

460 / Prof. Dr. Muhammet Ahmet Amâyîra - Çev.: Arş.Gör. Metin Yılmaz

SÜLEYMAN, Mihâyîl, (1987) *Sûretü'l-Arab fî 'Ukuli'l-Amrikiyyîn* , Terc. Atâ Abdülvehhab, Beyrut, Merkezü Dirâseti'l-Vahdeti'l-Arabiyyeti, 1987

1988-89 yıllarında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından "Ürdün İlköğretim Okullarında okutulması kararlaştırılan ve Türk tarihinin konu edildiği tüm Sosyal Bilgiler ve Arapça kitapları incelenmiştir.